

ה. פה אל פה: בלי אמצעי (א"ע); בלי אמצעות מלאך (נח"י).
 ומראה: (בסגל), היינו בראיה ישירה (ה. על פי אב.). ימדוע לא יראתם
 לדבר בעבדי במשה: האם חשבתם שאני בוחר באנשים שאינם מהוגנים
 או חשבתם שאתם מכירים אותו יותר ממני? (על פי ט.).
 ט. ויחר אף ה' בם: שלא נכנעו תיכף, כמו שעשה דוד באמרו אל נתן:
 חטאתי (ט.).

ויחר אף ה' בם: גם אהרן נענש, אבל במרים שהתחילה בלשון הרע נתפרסם
 העונש, ובאהרן לא נתפרסם לכבידו (נח"י).
 י. מעל האהל: מעל פתח האהל (כתוב: ויעמד פתח האהל) (א"ע). ויפן
 אהרן אל מרים: הפך להדבר אתה מה לעשות כדי לפייס את משה (נצי"ב).
 והנה מצודעת: ונאלמת דומיה מרוב צער (נצי"ב).
 י"א. אל נא תגשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו: אל תשתדל
 לשים עלינו אשמה ולהוכיחנו על זה, אחרי שאנו כבר מודים שנואלנו — וחטאנו
 (על פי טו.).

אשר נואלנו: שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות (מ"ב).
 י"ג. ויצעק משה: זה יורה שהיה בצער על אחותו (א"ע). אל נא רפא
 נא לה: ה"נא" הראשון לשון בקשה וה"נא" השני מלשון עתה (על פי רבותינו
 בעני התוספות).

ט"ו. והעם לא נסע: אעפ"י שהעגן סר מעל האהל וכתוב בהעלות העגן מעל
 האהל יסעו בני ישראל בכל מסעיהם, מכל מקום לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז
 אלא להרחיק המצורעת, כדי שישלחה מחוץ למחנה לביישה (ט.).
 ט"ז. נסעו העם מחצרות: אשר הוא במדבר פארן (רמב"ן). ויחנו
 במדבר פארן: במקום אחר במדבר פארן, הוא רתמה מול קדש ברנע (על פי טו.).

שלח לך

פ ר ק י"ג

ב. שלח לך: עיקר חטאם של בני ישראל היה לא בזה ששלחו מרגלים, אלא
 בזה שהאמינו להערכתם "כי חזק הוא ממנו" (על פי טו.): שלח לך אנשים:
 אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות (דברים א', כ"ב) נשלחה אנשים לפנינו,
 שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה (טו.).

אנשים : שהם ידועים כגבורים, וכן (פסוק ג') כלם אנשים, כמו (מ"א ב', ב')
 חזקת היית לאיש (א"ט).

אשר אני נתן לבני ישראל : אם גם בדרך הטבע לא יוכלו לכבוש אותה,
 אבל הרי אני הוא הנותן אותה להם, ולכן אין להם מה לפחד (על פי אוה"ח) ;
 ת של חו : ולא הסתפק במאמר "שלח לד", אולי באה המלה הזאת לעכב שלא ילכו
 אלא בסדר זה, איש אחד איש אחד למטה אבותיו, לא יותר ולא פחות (אוה"ח) ;
 ת של חו כל נשיא בהם : כל נשיא ישלח איש אחד משבטו (ח).
 כל נשיא בהם : עיקר פשוטו כך, שיכריז משה : מי החפץ להתנדב ללכת
 לרגל את הארץ, ומאלה המתנדבים יבחר שנים עשר, שהם הנשיאים בהם (על פי
 רשב"ט).

ג. על פי ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל : רצון ה' היה שאם
 ישלחו מרגלים, שיהיו כולם אנשים ראשי בני ישראל (על פי הרמב"ן).
ראשי בני ישראל : שרי אלפים (ח).

ד. ואלה שמותם : לא נקבם הקב"ה בשמות, כמו שעשה לנשיאים שמנו
 את ישראל ובנשיאים שהנהילו את הארץ בפרשת מסעי (רשב"ט). כי מצות ה' לא
 תבא בה תקלה לעושיה ולשומריה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע (רמב"ן). למטה
 ראובן : מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לצבאותם ולא לתולדותם, כי אם
 לפי מעלת השלוחים וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען (במדבר ל"ד, י"ז
 כ"ח) הזכירם לפי המעלה ולא לפי תולדותם (רמב"ן).

ו. כלב בן יפנה : הוא כלב בן חצרון ונקרא בן יפנה על שפנה מעצת
 מרגלים (מ"ב).

י"א. למטה יוסף למטה מנשה : הזכיר יוסף על מטה מנשה (ולא על מטה
 אפרים), לפי שגם יוסף הביא דבה, ומאפרים לא היה מרגל ; ומפני כך הוצרך
 יהושע (ולא כלב) לתפלת משה, כמו שרשיי כתב (מ"ב).

ט"ו. למטה גד : לפי ששליחות המרגלים היתה בשל כבוש הארץ, לא הלך
 נשיא משבט לוי כי אין לו חלק ונחלה בירושת הארץ (ח). על פי דבותינו בעלי
 התוספות).

ט"ז. אלה שמות האנשים : חזר ואמר אלה שמות האנשים אחר שאמר
 (פסוק ד') ואלה שמותם, להודיע כי שמותיהם לא נשתנו כמו שמו של הושע (א"ט).
אלה שמות האנשים : למה חזר לומר כן ? הלא כבר אמר (פסוק ד') ואלה
 שמותם ! — זהו אולי הבסיס לדברי חז"ל, שהמרגלים על שם מעשיהם נקראו
 (על פי אוה"ח) ; לתור את הארץ : האיש אשר תר הוא מבקש הטוב, כמו
 (במדבר י', ל"ג) לתור להם מנוחה, לתור לכם מקום לחנותכם, והמרגל יבקש את

הרע, כמו (בראשית מ"ב, ט') מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם, וכן (ש"ב י"ט, כ"ח) וירגל בעבדך אל אדוני המלך, (תהלים ט"ז, ג') לא רגל על לשוננו, כולם ענינים גלוי הגנות הרע; והנה משה רבינו שלחם לתור את הארץ למען יראו טובה ויגידו כבודה אל בני ישראל, ויחזקו ידיהם ללכת אחרי ה', והם נהפכו למרגלים, וידועים בשם זה, ואם כאן הם נקראו בלשון תרים, הרי במשנה תורה (דברים א', כ"ד) נאמר, ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה, כי מעשה מרגלים עשו ולא מעשה תרים (על פי כו"ק בשם שד"ק).

י"ז. לתור את ארץ כנען: כדי לדעת באילו תכסיסי מלחמה לכבשה (על פי רשב"ם והרמב"ן).

י"ח. החזק הוא: חזק לב וכביר רוח; הרפה: רפה ידים ומוג לב (כו"ק ונצ"ב).

המעט הוא אם רב: בשאר השאלות הקדים הטוב לרע, וכאן הקדים המעט לרב (אח"ח).

י"ט. ומה הארץ אשר הוא ישב בה: פסוק י"ח, וראיתם את הארץ מה הוא מדבר בארץ שהיא בתחילת המלכות, שאין בה יושב, ועתה מדבר בארץ אשר הם יושבים בה (רשב"ם).

הטובה הוא אם רעה: אם מלאה תבואות הרבה וימצאו בה כל טוב למלחמתם ולא יצטרכו להכין צדה (רשב"ם).

הבמחנים אם במבצרים: כל זה לדעת אם צריכים לעשות דייק וסוללות לכבוש את הערים (רשב"ם).

כ. והתחזקתם ולקחתם: שלא יפתחו בלקחם מפרי הארץ פן יכירו בהם שהם מרגלים (רמב"ן על פי רשב"ם). והימים ימי בכורי ענבים: ודרך בני אדם להביא בזמן הזה פירות למאכלם, ולכן אין לכם פחד (א"ב).

כ"א. עד רחב לבא חמת: לפי שיש עוד רחב (יהושע י"ט, כ"ח—ל') אמר כאן רחב לבא חמת (כו"ק בשם הגר"א).

ממדבר צן עד רחב לבא חמת: באלכסון מרוח דרומית-מזרחית עד קרן מערבית-צפונית, והמקראות שבפרשת מסעי מוכיחים (ח).

כ"ב. ויעלו בנגב: לא הלכו כלם ביחד, כי אם שנים שנים, ע"כ גמרו הליכתם בארבעים יום, ומשנים שעלו בנגב בא אחד, כלב, לחברון (נצ"ב).

ויבא עד חברון: (עיי' ברש"י) יתכן שכלב בא ראשונה לחברון, ואחר כך באו שם שאר חבריו, והראיה שכולם היו בחברון היא כי כתוב לקמן (פסוק כ"ח) וגם ילדי הענק ראינו שם, הרי שראו כולם את הענקים אשר בחברון (יש"ר); לפיני צען מצרים: לפני צען במצרים, כמו (שמואל א' י"ז, י"ב) מבית לחם יהודה.

ענינו מבית לחם אשר ביהודה (יש"ר לפי א"ע).

כ"ג. ויבאו ע"ד נחל אשכל: "נחל" פירושו לא כמו נחלי מים, כי אין הגפנים גדלים בנחלים, אלא כמו נחל איתן (דברים כ"א ד'), שפירושו — מישור (יש"ר); עד נחל אשכל: נחל של אשכל, ידירו של אברהם (בראשית י"ד, י"ג) (ב"ד).

כ"ד. למקום ההוא קרא: הקורא (א"ע); למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל: ולא מפני שדוקא שם היו אשכולות גדולים, כי פירות גדולים כאלה היו בכל הארץ (על פי ע.); למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל: למקום הזה נשאר השם נחל אשכול — שהיה לו קודם, — על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל (על פי כו"ק).

כ"ה. וישבו מתור הארץ: התקבצו למקום אחד שיחדו להם, ומשם — וילכו ייבאו אל משה (על פי נצ"ב).

מקץ ארבעים יום: יש מקץ שהוא תחלה (כמו מקץ שבע שנים — היינו בשנה השביעית — תעשה שמיטה) ויש מקץ שהוא סוף (כמו מקץ שנתים ימים יפרעה חולם) (א"ע); וכאן — בתחלת יום הארבעים עצמו, כי בכ"ט בסיון גסעו מקדש ברנע — ותמוז של השנה הזאת היה מלא (בן 30 יום), הם חזרו בתחלת הלילה של תשעה באב (בעקבות א"ע).

כ"ו. וילכו ויבאו: ו"ילכו" יורה על הזריזות וההתאמצות, שזרזו עצמם להתחצף לבא ולדבר דברי גנות (כו"ק).

וילכו: הלכי מארץ כנען; על מנת שלא לחזור אליה, וכך היה (על פי אוה"ח); וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן: להודיע שלא באו לאהליהם במחנה, אלא מיד באו אל משה (על פי א"ע).

כ"ז. ויספרו לו: למשה, שהוא העיקר (א"ע).

באנו אל הארץ אשר שלחתנו: ולא אמרו אשר ה' אלקינו נותן לנו או אשר גשבע לאבותינו (אב).

כ"ח. אפס כי עז העם: הם השיבו דברי אמת, אולם רשעותם התבטאה במלה "אפס" (על פי הרמב"ן). אפס: כל זה הוא אפס, ואין לו ערך כי עז העם הזה (ה). כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות: הם בעצמם חזקים ויש להם גם מבצרים (על פי ב"ש).

אפס כי עז העם הישב בארץ: לו אמרו פשוט כי העם שם היה עז והערים שם הן בצורות, לא היו חוטאים, אלא משיבים על השאלות שעליהן היה לענות (פסוקים י"ח—י"ט) — החזק הוא העם או הרפה, ואם במחנים הוא יושב או

במבצרים, אולם באמרים „אפס” הם הוציאו את עצמם מגדר מרגלים שמחובתם רק להדיע את אשר ראו, ונכנסו לתפקיד שלא הוטל עליהם — לתפקיד יועצים, כי במלה „אפס” — או אפילו לו אמרו „אבל” — הם הביעו את דעתם, שבני ישראל לא יוכלו לכבוש את הארץ, ועל זה עונה כלב (פסוק ל') עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (על פי ו.); הי שב בארץ: מחוץ לערים, הם סומכים על גבורתם (על פי אוה"ח): וה ערים בצורות גדלות מאד: מהלשון הזאת אפשר היה להבין כי כל ערי כנען היו בצורות וגדולות, וזהו שקר, כי בכבוש הארץ לא נמצא שהיו להם הרבה ערים בצורות ואף הן לא היו גדולות מאד (על פי יש"ר); וגם ילדי הענק ראינו שם: ולא הזכירו מספרם ומקום מושבם, כאלו כל הארץ מלאה מהם, וכל זה כדי להפחיד את העם (יש"ר).

ל. ויהם כלב את העם: השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אח"כ (פרק י"ד, א') (ס.).

ויהם כלב: ולא יהושע, כדי שלא יחשדוהו שהוא עושה זאת כדי לעזור לרבו (מד"ב); ויהם כלב את העם אל משה: כאן לא הוזכר כי משה דבר, אבל בפרשת דברים (א, כ"ט) נאמר: ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם, וכלב השתיק את הקהל הרועש כדי שישמעו את דברי משה (על פי ח.).

ל"ב. ויצאו דבת הארץ: מוציא דבה הוא כסיל אשר יאמר שקר אבל המגיד אמת נקרא מביא דבה כמו שנאמר (בראשית ל"ג, ב') ויבא יוסף את דבתם (רמב"ן על פי א"ט); ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות: רק אנשי מדות, ענקים, יכולים להתקיים בה, אבל את שאר יושביה היא ממיתה (על פי הרמב"ן).

ארץ אכלת יושביה: האויר שלה רע, ויושביה מתים בחצי ימיהם, ואם תאמר, שהו מסכת חולשתם, הנה: וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות, ואם אנחנו שאנו חלשים נבא שם, נמות אפילו בלי מלחמה (ב"ש). אנשי מדות: מסודרים בהנהגה טובה בכל עניניהם ותאותיהם, אלא שטבע הארץ משכל אותם (אב. על פי רבוז'ינו בעלי התוספות).

ל"ג. ונחי בעינינו מחגבים וכן היונו בעיניהם: הודיעו בזה כי אפילו שאר האנשים הרגילים שם אינם דומים להם, הראיה היא כי התפלאו שהם כחגבים משום מיעוט גופם, הא למדת שהאנשים הרגילים שם הם הרבה גדולים מהם (על פי אב. אוה"ח).

פ ר ק י ד

א. ותשא כל העדה: המה ראשי העדה כדכתיב לעיל (י"ג, פ"ו) וילכו ויבאו

אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל, וברור שלא עמדו ששים רבוא באותו מקום; אלא עדת בני ישראל היינו ראשי העדה והמה נשאו את קולם תומי, ויתנו את קולם: אחיכ כל אחד, אחר שחזר לאהלו, דרש במקומו לפני העם שתחתיו (הנצי"ב). את קולם: משלים למלה ותשא וכן למלה ויתנו (על פי א"ע).

ויבכו העם בלילה ההוא: כולם שמעו ובכו גם המה (נצי"ב).

ה. ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל: להתננן ולבקש מהם שלא יעשו כדבר הרע הזה ולא יחזרו למצרים (אב, על פי הרמב"ן). לפני כל קהל עדת בני ישראל: רצה לומר לפני קיבוץ השבטים, כי כל שבט — עדה מיוחדת (מ"ב).

ה. ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש: היא — ואין אחרת כמותה לענין זה. והמרגלים אמרו (י"ג, כ"ז), זבת חלב ודבש היא, ואין זה שולל שישנן עוד ארצות כאלו (על פי אה"ח).

ט. אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ: למדך הכתוב שיראת העם היא מרד בהקב"ה (בחיי על פי הרמב"ן); ואתם אל תיראו, אם יש לאחרים ממה לפחד הרי לכם אין לפחד (על פי אה"ח וה).

י"א. ויאמר ה': המאמר כאן בא למנוע משה מלהתפלל על ישראל, ולא כמו שאמר לו במעשה העגל. הניחה ל"י (על פי אה"ח); ומה הבין אולי משה שה' לא יסלח להם, ולכן בקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד, כדי למנוע חלול ה' (על פי הרמב"ן): עד אנה יגאצני: עד איזה גבול מהבווי אסבול שיבאני; ועד אנה לא יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבן: עד איזה גבול מהנפלאות אעשה קודם שיבטחו בי וישענו על דברי (ס); יגאצני: עיקר נאץ הוא לעג וקלס, כמו (משלי א, ל') נאצו כל תוכחתי; או (תהלים ע"ד, י') יגאץ אויב שמך, אבל מפני שלעג וקלס גורמים קצף וחימה, הוא בא לפעמים במשמעות זו (של הרגזה או הכעסה) כמו שפירשו רש"י וא"ע (הר"ב). י"ב. ואעשה אתך לגוי גדול: מכאן אמרו חז"ל (ברכות ז') כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר, שנאמר (דברי הימים א' כ"ג, י"ז) ובני רחביה (בן אליעזר בן משה) רבו למעלה (מ"ב).

י"ג. ושמעון מצרים: ושמעון בני המצרים שטבעו בים סוף (על פי ת"י); ושמעון מצרים... מצד המעשה לא מצא טענה נכונה, כמו בעגל, המליץ בעדם רק מצד קדוש שמו יתברך, ולזה לא נאמר כגון לשון תפלה («ויחל' משה»), אלא ויאמר משה (מ"ב).

י"ד. נראה אתה: טעמו — נראית אתה (א"ע); ועננך עמד עליהם: כשבתם (א"ע). אשר עין בעין נראה אתה. ה' ועננך עמד עלתם:

עין בעין נראה, כי אתה ה' היינו עונך, עומד עליהם (על פי שד"ל).
 ט"ז. מבלתי יכלת ה': אם כן — לא מחמת שנאה המיתם, שהרי ראינו
 שה' מחבבם, בהיות אשר עין בעין נראה אתה ה' וכו' (פסוק י"ד), אלא מבלתי
 יכולת ה' (רבותינו בעלי התוספות, בהתאם לפרוש רש"י בפסוק י"ד).
 וישחפם: ויהרגם (א"ע).

י"ז. ועתה יגדל נא כח ה': שתכבוש כעסק, כמו שאמרו חז"ל איזהו גבור
 הכובש את יצרו, שנאמר טוב ארך אפים מגבור (רבותינו בעלי התוספות).
 י"ח. ה' ארך אפים...: הזכיר המדות שלמד מפי ה' בנקרת הצור, אלא
 שהשמיט קצתן כפי הצורך אליהן עתה, כי לא הזכיר רחום וחנון, לפי שאין רחמים
 כי אם על השב ומתחרט, לא על המבעט בטובה ואומר אין לי חפץ בה, ואמר ארך
 אפים, כי הוא לא בקש עתה אלא אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד, וכן אמר
 רב חסד ולא הזכיר מדת אמת, כי במדת אמת יהיו חייבים, ולא הזכיר גוצר חסד
 לאלפים, כי לא בזכות אבות התפלל משה עכשיו ולא אמר בתפלה זו זכור לאברהם
 וליצחק וליעקב וכו', כמו בענין העגל, הטעם בעבור שהארץ נתנה לאבות ומהם
 יירשוה, הם מורדים באבותם ולא היו חפצים במתנה שלהם, וכן לא הזכיר וחסאה,
 שאין חסא אלא שוגג ואלה מזיידים ופושעים, ואמר פוקד עון אבות על בנים, לאמר
 שאם יראה לא למחול עונם לגמרי, יפקוד עון אבות על בניהם (יש"ר בעקבו
 רבותינו בעלי התוספות, והרמב"ן); ור"ב חסד: חסר כאן "ואמת", מפני שהם
 הוציאו דבת הארץ בשקר, לכן לא בקש בעבורם במדת האמת (על פי מ"ב); על
 בנים: על בנין מרדין — על בנים מורדים (ת"א).

י"ט. סלח נא: בשביל שמצאנו שאמר "אם יראו את הארץ" אחר "סלחתי
 כדברך" ידענו כי מלת סלח נא — אריכת אף היא, וכן ונסלח לו (ויקרא ד', כ"ו)
 עד שיעשה תשובה שלמה (א"ע); סליחה זהו כאן הנחת העונש הראוי והחלפתו
 בעונש קל יותר (על פי הרמב"ן).

סלח נא לעון העם הזה: שש פעמים הזכיר משה בתפלתו את בני ישראל
 ותמיד קראם "העם הזה", ולא אמר ונחלתך כמו בתפילתו בענין העגל, כי ראה
 שהם פרקו עול מלכות שמים מעליהם, אבל בעון העגל לא מרדו בה', אלא עברו
 על מצותו שלא לעשות פסל ומסכה (על פי יש"ר); וכאשר נשאתה לעם הזה
 ממצרים ועד הנה: הרי לא נתחדש לך כאן שום דבר, כי מעולם לא היו
 טובים (מ"ב); ועד הנה: עד המקום הזה, או מומן שיצאו ממצרים עד היום
 הזה, כי יש הנה שם המקום, כמו (יהושע ב', ב') באו הנה הלילה, וגם סימן זמן
 כמו (בראשית מ"ד, כ"ח) ולא ראיתיו עד הנה (א"ע).

כ—כ"א. ויאמר ה' סלחתי כדברך; ואולם חי אני...: בכל הזמן ממצרים

יעד הנה סלחתי כדברייך, אולם עכשו לא אסלח להם לגמרי (על פי כ"ח).
 כ"ג. וכל מנאצי: מבניהם (א"ט); כמו שקרה למתים על דבר קרח ועל
 דבר פעור ובנחשים השרפים (ט); ואולי ידמו כאן לדורות הגולים מהארץ (רמב"ן).
 כ"ד. ועבדי כלב: לא הזכיר יהושע, כי פירש לכלב שכרו שיוירש את הארץ
 אשר בא שמה, ושכר יהושע אינו ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה
 (רמב"ן); ועבדי כלב: לא הזכיר יהושע, כי מאחר שמשה התפלל עליו לא היה
 כל כך ראוי לשבח כמו כלב (מ"ב ואה"ח); רוח אחרת: אחרת מן המרגלים
 יבחי על פי א"ט; וזרעו יורשנה: לא יירשנה בלבד, אל גם יורשנה לזרעו
 הוא (על פי א"ב); וזרעו יורשנה: ולזרעו יירשנה (יש"ר על פי ט).
 כ"ה. יושב בעמק: בעמק אשר בהרים מאחורי ההר, שלפניו הם עומדים,
 ומשום זה כתוב להלן (פסוק מ"ה) וירד הצמלקי הכנעני היושב בהר ההוא (ה).
 בעקבות רבותינו בעלי התוספות.

מחר פנו ופעו לכם: מחר זה לאתר זמן הוא, שהרי ישבו בקדש ימים רבים
 טרם שהתחילו לסובב את הר שעיר, והוא כמו (שמות י"ג, י"ד) כי ישאלך בנד
 מחר (ח).

כ"ו. וידבר ה' אל משה ואל אהרן: מפני שִׁמְשָׁה ואתרן נפלו על פניהם
 היה הדבור כאן גם לאהרן, והצווי למשה (פסוק כ"ח «אמור אלהים»), כי הוא
 העיקר בנבואה (על פי הרמב"ן); וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר:
 קודם (פסוקים כ—כ"ה) דבר ה' עם משה כמלך המדבר עם עבדו על דברים
 שברצונו לעשות, ולא בשליחות אל בני ישראל, ולכן לא נאמר שם «לאמר» כמו
 כאן שהוא מצוה עליו לאמר זאת לבני ישראל (על פי אה"ח).

כ"ז. עד מתי: ראה כי עודם עומדים במרים ותלונתם (הר"ל).
 כ"ט. פגריכם: פגרי המלינים (פסוק ב'); וכל פקדיכם לכל מספרכם
 מבן עשרים ומעלה אשר הליגותם עלי (ה); וכל פקדיכם לכל מספרכם
 מבן עשרים שנה ומעלה: אלה שהיו בני עשרים שנה ומעלה בשעה שיצאו
 ממצרים, ולא אלה שהגיעו לגיל העשרים בשעה שנגזרה גזירה זו (על פי אה"ח).
 ל. כי אם כלב: הקדיב כלב, כי הוא הקדים ייחס (א"ט); ומשה הקדים
 יהושע (פסוקים י"ז—י"ח) בעבור גודל מעלתו (על פי הרמב"ן).

ל"ב. ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה: צריך לדעת למה הוצרך לומר כן,
 אחר שכבר אמר (פסוק כ"ט) במדבר הזה יפלו פגריכם? — אפשר שנתכוון לומר
 שלא יכניסו בניהם עצמותם לארץ, כמו שהעלו עצמות יוסף ועצמות השבטים
 לארץ (אה"ח).

ל"ג. רעים במדבר: יטלטלו במדבר לכאן ולכאן כמו רועים ההולכים הנה

הנה (על פי הרשב"ם); ונשאו את זנותיכם: שזנו (סר) מאחרי ואמרו נתנה ראש (א"ע): ונשאו את זנותיכם: הם ישאו את העונש על אשר זניתם וסרתם מעלי (יש"ד).

ליד. אשר תרתם: ע"י שליחכם המרגלים (ה). על פי א"ע.

יום לשנה: היה לו לומר שנה ליום, ואולי בא לרמוז מה שפרשו חז"ל (עיי' ברש"י פרק י"ג, פסוק כ"ה) שקצר להם הדרך כדי לקצר בענשב (על פי בחי'י); יום לשנה: תשעה באב של כל שנה, שבו היו מתים בכל שנה כחמשה עשר אלף (ס). על פי מדרש איכה): תשאו את עונותיכם: תשאו את עונש עונותיכם (יש"ד); ארבעים שנה: עד ארבעים שנה לצאתם ממצרים (מ"ב על פי רש"י); וידעתם את תנואתי: הניא ענינו בטול עצת אחרים, כמו (תהלים ל"ג, י') ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים, וכן (במדבר ל', ו') ואם הניא אביה אותה (שד"ל); וידעתם את תנואתי: המרגלים הניאו את לבבכם מבא אל הארץ, וזהי תנואתכם, ועתה תראו את תנואתי, שאני אחכם מלבא שמה (הר"ל).

ל"ה. הנועדים עלי: שאמרו לרגום באבנים עבדי ה' (א"ע).

ל"ו. והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילזנו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ: כל הפסוק הזה נראה כמיותר אלא הוא בא להסביר מדוע לא האריך ה' אפו להם והמיתם מיד — כי חטאם היה גדול מאד: הם היו "אנשים" היינו רמי מעלה; משה שלח אותם — ונתן אמון בהם: הם החטיאו רבים והוציאו דבה על הארץ (על פי אזה"ח).

ל"ז. ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם: לו לא היו מן האנשים ההם, הרי גם עליהם היתה נגזרת הגזירה למות במדבר, אם גם היו צדיקים, כי הם היו למעלה מעשרים ולמטה מששים, אלא הב חיו מפני שהיו מן האנשים ההם שהלכו לתור את הארץ — והתנגדו להם (על פי אזה"ח).

מ. הננו ועלינו: ישראל באמרם הננו ועלינו לא עשו תשובה גמורה, כי נסחו בכוחם ובגבורתם לעשות חיל, ולא בחר ה' בזה, ולכן לא הצליחו (אב).

מ"א. והוא לא תצליח: העברת פי ה' אין בה הצלחה (א"ע).

מ"ג. שם לפניכם: המצאום שם מזומנים לפניכם להלחם אתכם (יש"ד על פי ת"י).

מ"ה. ויכזם: הוא הריגת אנשים; ויכתום: הוא פזור מערכת הצבא שלא ושאר שנים זה אצל זה. אלא ברחו זה לכאן וזה לכאן (כר"ק); עד החרמה: השם חרמה נתן למקום בשנת הארבעים, כשנלחמו ישראל עם הכנעני (לקמן כ"א, ג') וכתוב כאן החרמה ב"ה" הידיעה (על פי יש"ד).

פ ר ק ט ו

ב. כי תבאו: אולי היה זה עתה לנחמם ולהבטיחם, כי היו נואשים לאמר- מי יודע אם יכנסו לארץ כי שמא יחטאו גם הבנים (על פי הרמב"ן).

ד. והקריב המקריב: הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחוח בזולת מנחה ונסכים כענין בהבל ובנח ובאברהם וכענין וישלח את בערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים, לא זולת זה; ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהוא קרבן צבור ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכים להכשיר גם קרבן יחיד (ט). והקריב המקריב: משלו, ולא כשאר צרכי קרבן כמו עצים ומלה, שבאים משל צבור (נצי"ב).

ה. על העלה: עם העולה (ח).

ט. על בן הבקר. עם בן הבקר (ח).

י"ב. לאחד: ה"ל" בקמץ (ח).

י"ג. כל האזרח יעשה ככה: להוציא את העכו"ם. אעפ"י שהוא מקריב עולות (ורק עולית הבאות בנדר ונדבה מקבלים מעכו"ם, היינו לא עולת יולדת וכיוצא בה ולא שלמים או מנחות או חטאות ואשמות) לא היה מקריב נסכים (מ"ב על פי ספרי). ונסכי עולותיו קריבים משל צבור (תמורה ג', רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פרק ג').

י"ד. וכי יגור אתכם גר: הנה התבאר בפרשת אמור שאין מקבלים מהעכו"ם שום קרבנות חוץ מעולה, ואין הם מביאים נסכים, ומפני זה הוצרך לומר, שאם יתגייר הגר — או שכבר נתגייר («אשר כתוככט») או יהיה לעתיד («לדרתכם») ויביא קרבן, יהא חייב בנסכים — משלשה טעמים: מצד אחדות העם, שאליו עבר הגר («הקהל חוקה אחת לכם ולגר»); מצד אחדות הבורא, לכן ראוי שכל המאמינים בו יהיו באחדות גמורה («ככם כגר יהיה לפני ה'») ומצד התורה שהיא נימוס אחד וראוי שיהא שוה בכל המאמינים בה — «תורה אחת ומשפט אחד» (על פי אב.). ט"ו. חקה אחת לכם ולגר: מלמד שלא היו מגיירים את הגר על מנת לקיים קצת מצוות, אלא לקיים כולן (אב.).

ט"ז. תורה אחת ומשפט אחד: בא הכתוב והשוה הגר לאזרח בכל המצות שבתורה (ספרי).

כ"א. לדרתכם: להגיד שאף אם יהיו בחוצה לארץ ובגלות לא תתבטל מצות החלה כמו שיתבטלו המעשר ותרומת הגזרין והיקב (אב.).

כ"ב. וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה: כפי משמעו זהו הכופר בכל התורה בשוגג, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כמותם ולא ירצה

היות בכלל ישראל כלל, ויהיה זה בשוגג, כגון שיהיה ביחיד בתינוק שנשבה לבין הגוים, ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם, או שיאמרו: מפני מה אמר המקום כך וכך? לא כדי שנעשה ונטול שכר? או לא עושים ולא נוטלים שכר, או שישכחו את התורה, וכבר אירע לנו כן בעונותינו, כי בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי, וכבר בא בספר עזרא באנשי בית שני, וזהו לשון הכתוב שהשגה הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן, ועל כן יחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם, והיא עבודת אלילים, והנה באה הפרשה להודיעם, כי אפילו בעבודת כוכבים יספר על השוגגים, אבל העושים ביד רמה יכרית אותם (על פי הרמב"ם).

כ"ג. את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה מן היום אשר צוה ה' והצאתם לדתתיכם: בפרשת ויקרא (ד', ב') לא נזכר שם משה, וכפי פשט הכתובים נראה לי לפרש, שענינה של פרשה זו הוא שמי שיטיל ספק בהיות תורת משה מ השמים, אם היה בשגגה (במקרים שהרמב"ן מזכירם) יביא קרבן מיוחד לאותו עון, ואם היה במזיד יביד רמה — כעדת המרגלים שנוכר למעלה ועדת קורח שיוכר אח"כ — ימחו מספר חיים — והיו נכרתים מעמם, הרי לך טעם למה באה הפרשה הזאת בין ספור המרגלים ובין ספור קורח; ואמר: "ולא תעשו את כל המצות", כי המלכיש תורה מן השמים אינו מבטל מצוה אחת אלא כל המצוות יחד; ופירוט הכתוב: בין שיכחיש הפירוש המקובל, והוא "אשר דבר ה' אל משה" (פסוק כ"ב), היינו תורה שבעל פה, ובין שיכחיש את "אשר צוה ה' את משה" שהוא תורה שבכתב (אב).

לדתתיכם: מחובר לתחלת המקרא, אשר צוה ה' אליכם ביד משה לדורותיכם (הר"ע).

כ"ד. ושעיר עזים אחד לחטת: חסר "א", שאינו כשאר חטאות שבתורה הבאות עם עולה שהחטאות קודמות לעולות, וכאן עולה קודמת לחטאת (יש"ר). פר בן בקר אחד לעלה... ושעיר עזים אחד לחטת: בכל מקום שמקריבים חטאת ועולה קודמת החטאת לעולה, אבל כאן קודמת העולה לחטאת, כי בעבודה זרה, שבה מדבר הכתוב, עיקר החטא הוא במחשבה — באמונת הלב — והעולה באה לכפר על הרהור הלב (על פי כ"י).

כ"ז. ולגר הגר בתוכם: הזכיר ולגר הגר, כי בחטא זה הגרים מוכשלים תמיד ומכשילים את ישראל (רמב"ם).

כ"ז. ואם נפש אחת תחטא: בשאר עבדות נתן הכתוב חלוק בין משיח לנשיא ויחיד (ויקרא פרק ד'), אבל כאן, בע"ז, אין חלוק ביניהם, כי משיח ונשיא,

כיון שנכשל בע"ז, הרי הוא כהדיוט ודינו כהדיוט (ב"ש).

כ"ט. האזרח בבני ישראל ולגר: יתכן שה"ל" במלת "ולגר" מושכת עצמה ואחרת עמה, כאילו יש "ל" גם במלת "האזרח", ושעורו כך: תורה אחת יהיה לעושה בשגגה לאזרח ובבני ישראל ולגר הגר בתוכם; והנה כבר השוה הגר לאזרח בשגגת הצבור, כי אמר שם (פסוק כ"ו) ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם, והוצרך לכפול כן בשגגת היחיד, שאולי נחשוב שהגר, להיות מלומד עבודה זרה קודם שהתגייר, ישתנה עניו מעונש שאר בני ישראל החוטאים בשגגת עבודה זרה. — לכן הודיענו כי אף בשגגת היחיד תורה אחת לגר ולאזרח (י"ט"ד).

ל. ביד רמה: להראות לכל שאיננו ירא מה' (א"ע); אשר תעשה ביד רמה: לא פירש מה תעשה (י"ט"ד). ופירש הרמב"ם, כי עונש הכרת האמור בפסוק על העושה ביד רמה חל לא רק על עובד עבודת כוכבים, כי אם על העובר ביד רמה על איזה פרט שהוא מאיזו מצוה, אפילו מצות עשה, כי מה שהתורה זבעה עונשים שונים ודרגות שונות של עברות, זהו עובר עברה מחמת תאוה או צלות, אבל העושה ביד רמה נגד ה', הרי זה מומר להכעיס ודומה למודה בעבודה זרה ולכופר בכל התורה כולה שנתן הקב"ה (על פי הנצי"ב).

ל"א. כי דבר ה' בזה זה האומר שאין תורה מן השמים, ואפילו אומר: אל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה, שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו, והו' כי דבר ה' בזה (סנהדרין צ"ט).

עונה בה: ה"ה" רפה (ח); תוספת "ה" בסוף המלה מגדלת ומחזקת הענין, כמו צדק (שורת הדין) וצדקה (לפנים משורת הדין), אור ואורה, חטא וחטאה, יכן (ישעיהו כ"א. ב') כל אנחתה השבתי, אנחתה לא מפיק "ה", והוא לשון אנחה ררובה, וגם כאן — עונה בה לא העון שלה בה אלא העון הנדול בה (על פי כ"ק); עונה בה: על זה אמרו חז"ל עונה בה בזמן שלא עשו תשובה, אבל אם שבו מדרכם אז נודע למפרע שלא היה עונה בה (י"ט"ד).

ל"ב. זיהיו בני ישראל במדבר: והמן יורד בכל יום, פרט ליום השבת, שהוא מן הנסיב המפורסמים, ובכל זאת נמצא שם איש מקושש עצים ביום השבת (על פי בח"י); ויהיו בני ישראל במדבר: הוסיף "במדבר" לשבחם של ישראל, שאף על פי שנגזר עליהם למות במדבר, לא סרו מאחרי ה' החזיקו במצוותיו — והביאו את מחלל השבת אל משה ואל אהרן ואל כל העדה (ה. על פי מ"ב). מקשש: מלשון קש, חוטב ועושה עצים קטנים מהעצים הגסים והגדולים (אב). מקשש עצים: תולש אותם מהמחובר או שיהיה מאסף עצים ומוציאם מרשות לרשות (מ"ב).

לִיג. ויקריבו אתו המוצאים אתו: כמה פעמים הוכיר בפרשה זו, אותו — ויקריבו אותו. המוצאים אותו, ויניחו אותו — ועוד (בד"ר).

ל"ד. במשמר: ה"ב" בפתח, המקום היה ידוע (א"ט).

ל"ה. כל העדה: במעמד כל העדה (ט"פ).

ל"ו. כאשר צוה ה' את משה: מיתת הרגימה (א"ט).

ל"ז. ויאמר ה' אל משה לאמר: בכל התורה כתוב וידבר ה' אל משה לאמר, והשנוי הזה כאן יתבאר על פי מאמר חז"ל, שאמרו: כאשר ראה משה את מעשה המקושש אמר לפני הקב"ה — בימי החול לובשים ישראל תפילין וזוכרים המצוות, ביום השבת במה יזכרו? והשיב הקב"ה הריני נותן להם מצות ציצית, ולכן כתוב כאן ויאמר — אמירה המסעדת את הלב במבוקשו (על פי אה"ח).

ל"ח. על כנפי בגדיהם: על כל אחד מכנפי הבגד (יש"ר); לדרתם: גם כשיבא דור קדוש וטהור שאין צריכים לזכרון זה (אה"ח).

ל"ט. והיה לכם לציצת: הציצית הזו יהיה לכם לראיה, שתראו אותו, כמו (שיר השירים ב', ט') מציץ מן החרכים (רשב"ם על פי ט"פ); וזה היה לכב לציצת: והיה לכם הפתיל לציצית (הר"ל על פי א"ט); והיה לכם לציצת: כלומר, תנו דעתכם ולבכם, שחוטים אלה — לכם להצצה והבטה, כי בלי כוונת הלב על כך, אף אם תתעטפו כל היום בבגדי ציצית, אין בם תועלת לעשות רושם פנימי בנפש (כו"ק); וראיתם אתו: מצוה להיותו נראה (א"ט); וראיתם אתו: אותם צריך היה לומר, אלא רמז לשכינה (מ"ב); וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה': יש עוד מצוה אחת, המזכירה את כל המצוות, והיא — ואהבת לרעך כמוך (כ"י).

וראיתם אתו: כאדם העושה קשר בבגדו ובחגורה לזכרון (מ"ב).

מ. למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי: תזכרו את כל מצותי ועשיתם אותן (יש"ר).

מ"א. אני ה' אלהיכם: הפסוק הזה התחיל באני ה' אליכם וסיים באני ה' אליכם, כלומר, בעולם הזה ובעולם הבא, או בגאולה ראשונה של יציאת מצרים ובגאולה אחרונה של קבוץ גלויות (בחי"ב).

ק ר ת

פ ר ק ט " ז

א. ויקח קרח: אנשים (א"ט); בכל תחלת מעשה תבא לקיחה והוא לשון התעוררות במעשה הזה (רמב"ן).